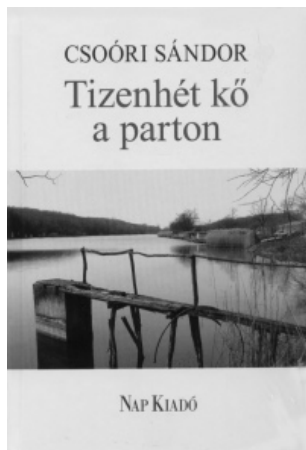

Tizenhét kő a parton

CSOÓRI SÁNDOR ESSZÉKÖTETE

Nap Kiadó
Budapest, 2007
300 oldal, 2900 Ft

Csóori Sándor Széchenyi, Ady és Németh László nemzeti felelősségtudatának a mai örököse. Olyan súlyos veszélyben látja a magyar nemzetet, hogy szinte minden pillanatát áthatja a megmentésére irányuló szándék. Bármilyen témát tárgyal, pillanatok alatt természetesen kapcsolja azt a magyar nemzeti sorskérdésekhez, múltunk, jelenünk és jövőnk megoldatlan problémáihoz.

Szakolczay Lajos készítette a Magyar Napló számára azt az életinterjút Csóori Sándorral, amelyik a Magyar Napló kiadásában – versekkel és fényképekkel együtt – *Nekünk ilyen sors adatott* címmel önálló könyvként is megjelent. Ez az összegző interjú nyitja Csóori Sándor új esszékötetét.

Az életinterjú Csóori Sándor nemzeti felelősségtudatának és közösségi érdekű folyamatos cselekvésének sokrétű megvilágítása. A posztmodern szétesettség- és töredékeség-kultusz idején mutat meg összetetten egy olyan organikus személyiséget, akinek van ereje és bátorsága elfogadni és megítélni az új idők kihívásait. Példát ad arra, hogy lehetetlen körülményeink közepette is van tétje és értelme az egyén közösségi cselekvésének. Olyan belső erőforrásokkal rendelkezik a maga életútja tapasztalataiból is, hogy legmélyebbre taszított állapotából is képes föllátni, megújulni és tovább cselekedni.

A kiindulópontja Zámoly. Szemléleti tágassággal, történelmi és jelenkori események egymásba kötésével mutatja be szülőfaluját. Nemcsak a magyar századok elevenednek meg az Árpád-kori templom körül, hanem a falu nevének népetimológiájáról is kifejti, hogy „a naiv mítosz rejtett igazságát”, a tetteinkkel való elszámolás erkölcsi kötelességét ma is fontosnak tartja.

A szülőfalu a történelemmel és a paraszti magatartás-kultúrával egyszerre ismertette meg a gyermek Csóori Sándort. Tizenkét éves korában – csodával határos módon, a népi írók által elindított falusi tehetségmentő mozgalom segítségével – bejutott a pápai Református Kollégiumba. Ott a kiváló művész tanár, A. Tóth Sándor kinyitotta előtte a világot „a semmiből egyenesen a XX. századi művészet közepébe” emelte őt. Megismertette vele a művészi teremtés erejét. Megmutatta neki azt, hogy a festményen „az üvöltő száj nem egy emberé, hanem egy önmagából kifordult korszaké”.

Nagyot fordult vele a világ. A történelem is segített neki ebben: „Az idill eltűnt, s megjelent helyén az apokalipszis.” Megmutatja azt a magatartás-értéket is, amelyet szüleitől

kapott. Édesapja háborús élménye éppúgy örök erőforrás lett számára, mint a kollégiumi diáksapka jelvénye az eperfával és az 1531-es évszámmal. Mert mindegyik mögött a személyiségek tisztessége és sorssal szembenező magatartása elevenedett meg. Az 1531-es évszám fölidézi benne a Kollégium 450. évfordulóját, 1981-et is, amikor az ünnepségen nem mondhatta el beszédét, mert abban végzetes tévedésnek és bűnnek minősítette a nagy múltú iskola 1952-es államosítását. „Azért volt megbocsáthatatlan bűn, mert ahogy egy nemzetnek szüksége van nagy egyéniségekre: Széchenyikre, Adyokra, Kodályokra, ugyanúgy szüksége van olyan iskola-egyénségekre, mint amilyen a debreceni, a sárospataki, a pápai kollégium volt. A 450. év egyenesen azt sugallja, hogy az iskolát újra vissza kell adni a református egyháznak.” Az 1981-ben letiltott eretnek gondolat néhány évvel később valóra vált. Egy példa ez a sok-sok közül arra, hogy Csoóri Sándor magányos lázadóként előtte járt a történelemnek.

A második világháború külön „dantei fejezete” az ő életének. Ennek a kegyetlen élményeivel is magyarázza azt, hogy a háború után maga is az új világ hőseiben kezdett hinni. Egy korai versében Rákosi nevét is leírta, „mert a nagy hitetők után” maga is hitt benne. Ezt bűnként azóta is számtalanszor szemére hányták és szemére hányják ma is – többnyire olyanok, akiket soha nem tett próbára a történelem. Csoóri Sándor árnyaltan megvilágítja fiatalkori küzdelmeit. Amikor 1952 végén, féléves tüdőszanatóriumi kezelés után hazatért Zámolyra, s megtudta, milyen szörnyűségek történetek a falu életében, az elsők között szállt szembe azokkal, akikben korábban hitt. Petőfis verseivel lázított a Rákosi-rendszer ellen. Ezeket a verseit azonban hiába küldte el a folyóiratok szerkesztőinek, fenyegető levelek kíséretében kapta vissza valamennyit. Csak Nagy Imre 1953-as kormányprogramja után jelenhettek meg.

Gazdagon dokumentálja azt a küzdelmet, amelyet az első felismeréseitől kezdve következetesen folytatott a Rákosi-rendszer ellen. Ezeknek a cselekedeteinek a felidézésével nem dicsőséget akar szerezni magának, hanem azt szeretné elérni, hogy a részgazságok helyett a teljes igazságot ismerjék azok, akik kárörömmel emlegetik Rákosi-versét.

Azért vitte el a szülőfalujába Zelk Zoltánt és Benjámin Lászlót, hogy ezek a Kossuth-díjas kommunista írók a saját szemükkel lássák az ország valóságos állapotát. Remek atmoszférateremtő erővel mutatja be Zelk és Benjámin zámolyi élményeit és reagálásait. Megállapítja, hogy ezek az élmények „nagyban hatottak az Írószövetség 1956 előtti magára eszmélésére. És a Petőfi-köri viták szellemére.”

Élményszerűen idézi fel az 1956-os forradalom eseményeit is. Saját tapasztalatai alapján leplezi le a forradalomra szórt hazugságokat, rágalmakat.

Az életút eseményeit követve korábban már beszámolt arról, hogy Petőfi után milyen elemi erővel hatott rá József Attila költészete. Most, az 1956-ra emlékezve jelenti ki azt, hogy Juhász Ferenc és Nagy László költői nyelve is a forradalom előkészítője volt azáltal, hogy „maga volt a mindenséget benyargaló szabadság. Atomrobbantás a képzelet világában.”

Illyés Gyuláról és Veres Péterről is többször vallott már írásaiban. Itt most néhány közvetlen, személyes élményével idézi meg őket, mint reá mindig figyelő idősebb társait. Ez alkalmat ad neki arra is, hogy leleplezze az akkori irodalompolitika nemzedékeket szembeállítani akaró manővereit. Illyést azzal jellemzi, hogy „Petőfi forradalmiságát össze tudta kötni lélekben Széchenyi tenni akarásával”. A gondolatot a nemzet sorskérdéseig

vezeti Csoóri Sándor: „A magyar történelem ismeretében azt kell látnunk, hogy a forradalmár Petőfire ugyanúgy szükségünk volt, mint Széchenyire. A skizofrén módra megszakadt történelmünkben kellene most is, kellett volna már régen olyan történelmet teremtenünk, amelyben ezek a végletek föloldódnak.”

Illyés nyitottsága olyan modell számára, amely egybe tudja fogni a bartóki és kodályi magatartást. „Mind a kettőre szükség van. Arra is, aki morális megfontolásból úgy cselekszik, mint Bartók, de arra is, aki, mint Kodály, őrzi az otthont, a hazát.”

„Németh László nyelvben, gondolkodásban ugyanolyan forradalmat csinált, mint Ady a költészetben.” Nagyon fontos gondolata ez Csoóri Sándornak, hiszen az irodalom mai hatáscsökkenésének egyik okát is megvilágítja, amikor arról értekezik, hogy a száraz nyelv hatástalan, erőtlen. A nagy esszéíróknak – Illyésnek, Némethnek, Cs. Szabónak – éppen abban mutatkozott meg a közösségformáló erejük, hogy metaforáikban „egy pillanat alatt megelevenedett a gondolat, a sors, a történelem, a magyar szellemi élet egy-egy korszaka”.

Csoóri Sándor esszéírói művészetének is ebben a távoli képzeteket evidenciaszerűen összekapcsoló erőben van a varázsa. Össze tudja egyeztetni a legkülönbébb értékeket. Illyés és Németh László szellemi vonzaskörében élve is különleges érzékenységgel fogadja be azt a József Attila-i szemléletet, mely iránt nagy elődei – különféle okok következtében – nem voltak eléggé fogékonyak. Ő a XX. századi ember egzisztenciális léthelyzetének egyedülálló kifejezést látja József Attila életművében.

Csoóri Sándor szemléletében az igazi értékek nem szemben állnak, hanem kiegészítik egymást. Ez a szemléleti nyitottság vezette őt a hatvanas években a Belvárosi Asztaltársaságba, melynek létrejöttét utólag is kegyelmi pillanatnak tartja. Azt tekinti a Belvárosi Asztaltársaság nagy értékének, hogy egymástól erősen különböző módon gondolkozó és vélekedő értelmiségiek cseréltek ott eszméket és tapasztalatokat. „A magyar szellemi életnek ekkor sikerült néhány évre megszüntetnie a népi és urbánus ellentétet. És ennek nemcsak esztétikai hatása volt, hanem politikai is. Ha nem lett volna Belvárosi, a kétféle ellenzék, szabad demokraták és nemzetiek, sose szervezik meg közösen a történelmi jelentőségű monori találkozót.”

A kétféle ellenzék között a módszerekben és a politizálás stílusában volt különbség. A szabad demokraták „kihívóan vállalták a földalatti politikai harcot”. A nemzeti ellenzék ezzel szemben – a magyar irodalom többszázados hagyományát folytatva – a nemzetért való nyílt kiállást választotta. Csoóri Sándor a nemzeti ellenzéknek volt meghatározó egyénisége. Az ellenzékiség e két fő iránya a rendszerváltozásig egymást erősítette. „Ezért lett országos esemény egy-egy írószövetségi közgyűlés, egy-egy írói szilencium ügye.” Az élősztot nem lehetett cenzúrázni. Így érték el, hogy az Írószövetség 1981-es közgyűlésén megtörtént „az első szabad demokratikus választás, amelyre Magyarországon addig még nem volt példa”.

Csoóri Sándor aláírta a Charta 77-et. Azt is fontosnak tartotta, de abban a civil kurázi megnyilatkozása volt a fontos, az „írószövetségi választás háttérében pedig egy egész országot érintő intézményes forma elfogadása”. Ezért folytatott évtizedes küzdelmet az első nyilvános ellenzéki lap, a Hítel megjelentetéséért is. Folyamatos szabadságharca oly sokszálú, hogy bármely elemét emeljük ki, rögtön hiányérzetünk támad más részek említetlenül hagyása miatt.

Amikor itt a politikai nyilvánosság megteremtéséért való küzdelmét említem, legalább utalnom kell arra, hogy ezzel párhuzamosan ugyanezért a célért más terepeken is korszakalkotó munkát végzett. Például a népi kultúra új értelmezésével, az új egyetemesség eszme kidolgozásával, történetiszemléletünk és jelenkori önszemléletünk megújításával, a magyar filmművészet nemzeti felelősségtudatának fölébresztésével.

Életművének külön fejezete a kisebbségi magyarság védelmében végzett munkája, mely a magyar nemzeti integráció legfontosabb világszemléleti megalapozása volt, s melynek legfontosabb látható eredménye a mozaik-nemzetet egybefogó Duna Televízió létrehozása lett.

Eme világszemléleti és politikai szabadságharcokat állandó egzisztenciális veszélyeztetettség közepette vívta, de erőforrása lehetett az, hogy az irodalomnak hitele, becsülete és hatása volt. Az írók legjobbjaiiban – irányzati hovatartozástól függetlenül – eltökélten élt a rendszerváltoztatás igénye.

Az interjú újabb nagy fejezete a rendszerváltozás immár közel két évtizedének a mérlegelése. 1990 előtt Csoóri Sándort szinte emberfeletti erővel és önmegsokszorozó képességgel telítette az értelmes küzdelem, a változtatás igénye, a szellem fontosságába vetett hit és bizalom.

A rendszerváltozásban viszont az első pillanattól kezdve alapvető hibákat észlelt. Ezeket azonnal szóvá is tette, de a minden szellemi meggondolást háttérbe szorító hatalmi törekvések kiiktatták a nemzeti szemléletformálásból a szellem ajánlásait.

Csoóri Sándornak a rendszerváltozás első pillanatától meggyőződése volt, hogy először meg kell teremteni a nemzet egységét, alkotmányozó nemzetgyűlést kell tartani, csak utána lehet a többpártrendszer létrehozni. Ehelyett az 1990-es választások után rögtön a legfontosabb demokratikus törekvések megsértését tapasztalta az MDF és SZDSZ közötti paktumban, melyről az MDF elnökségi tagjaként is csak utólag szerzett tudomást. A paktumkötést azonnal súlyos vétségnek minősítette, mert a demokrácia kezdetén „a hatalom megszerzésének demokrácián kívüli” előjogára való törekvést ismerte fel benne. Ítélete akkor is, utólag is egyértelmű és súlyos erről: „Szerintem ezzel a kikényszerített egyezkedéssel bukott meg a magyar demokrácia. A magyar nép hat pártot választott be a parlamentbe, és még el se kezdődött a munka, már ketten külön útra indultak.”

Csoóri Sándor mindig cselekvő részese és kritikus megítélője nemzeti közössége életének, sorsának. Életinterjúja ezért korunk értelmezése és megítélése is.

Élete legnagyobb eseményének az 1956-os forradalmat tartja. Ahhoz foghatót csak gyalázatban és botrányban élt meg azóta – vallja. Ilyen gyalázat és botrány számára 2004. december 5-e. „Mindent el tudtam volna képzelni, csak azt nem, hogy Trianon egyik szörnyű örökségét a mai Magyarország népe hagyja minden kényszer nélkül jóvá. Közönyből, tudatlanságból, romlottságból.”

A keserűséget, csalódást azonban mindig megpróbálja pozitív cselekvő erővé emelni. A népszavazás másnapján már azon munkálkodott, hogy miképpen lehetne a megtévesztettségből, ostobaságból saját felelősségére és méltóságára ébreszteni a nemzetet.

Azért fogalmaz sokszor élesen, hogy leleplezze a csalásokat, ámításokat. Nagy programot tűzött maga és a magyar irodalom elé a tehetetlen tétovaság idején: az irodalomnak újra a nemzet legfontosabb kérdéseivel kell szembenéznie, mert ha „egy nemzet szellemi élete, tájékozódó képessége elromlik, a nemzet elsorvad”. Az irodalomnak a legfontosabb

közösségi kérdések, problémák fölírása, öntudatra ébresztő fölvetésével, megtárgyalásával vissza kell szereznie becsületét a közösség tudatában.

Nem tud belenyugodni abba, hogy az emberek többsége megelégszik a fogyasztói társadalom eszményeket kiiktató vegetációjával. Életinterjújának színes világát a cselekvő történelmi jelenlét, az élet pozitív alakításának az igénye fogja egységbe.

Az életinterjú múltra tekintő része szemléletesen mutatja be Csoóri közösségi felelősségtudatának, belső küldetésének motívumait és gyökérzetét, a jelen problémákkal foglalkozó fejezetei pedig mai sokrétű szellemi-politikai gondjainak és cselekvésének a összefoglaló jelzései.

Az esszékötet az életinterjú összegző megállapításainak gazdag szellemi hátterét tárja föl közel négy száz lapon. Fő problémakörei nem újak Csoóri Sándor életművében, írásai-
ban sokszor találkoztunk már velük, de megoldatlanságuk és a mi időnk újabb kihívásai égetően aktuálisak teszik ezeket a kérdéseket. Sziszüphoszi kövek ezek, amelyeket rég el kellett volna takarítani a nemzet boldogulásának útjából, de ezek makacsul visszagurultak oda, s ma is akadályozzák az egyén és a nemzeti közösség boldogulását egyaránt.

Csoóri Sándor esszéi azt kutatják, hogy mi okozza a szabad Magyarország katasztrofális lelki-szellemi állapotát, életakarátának látványos csökkenését. Mi az oka annak, hogy a rendszerváltozást a közösség nagyobb része csódként éli meg a szabadságban?

Sokszor visszatérő gondolata Csoóri Sándornak az, hogy a magyarság mai végzetesen rossz állapotát az okozza, hogy az életünkben a szellem helyét a politika foglalta el, annak pedig egyetlen célja a hatalom megszerzése és birtoklása. Sok-sok példával igazolja azt, hogy a magyar létről, a magyar sorsról történelmünk során „a legizsákosabb híreket” az irodalomtól kaptuk. Németh Lászlóval együtt vallja azt, hogy az irodalom minden időben előtte járt a politikának. Történelmünk abszurditásaival szemben is a szellem régiójában kaptunk védelmet. Már a tizenhatodik században gyakorolni kezdtük ezt. „Hazát és nemzetet megőrizni csakis a szellem világában lehetett. Három ország, egy haza jelszóval.” Berzsenyi *A magyarokhoz* című versének megállapításait idézve kérdezi: „Voltak-e ezeknél fontosabb információk a korban?” Majd rámutat arra, hogy a magyar költészet a XIX. és XX. században tele van ilyen létre utaló információkkal. „A költészet nemcsak a közösségi lét, hanem a teljes földi és kozmikus lét kifejezésének az eszköze is.”

Sok-sok példát mutat meg arra, hogy egy-egy mű új világot nyitott ki számunkra, új létszemléletet adott, új dimenziókba helyezte világszemléletünket. Klasszikus irodalmunk legjavát idézheti döntő bizonyítékul arra, hogy az irodalom előtt nincs tiltott terület, a politikai változásokat is legtöbbször az irodalom érzékeny létszemlélete készítette elő.

A népi kultúrának a modern világszemléletben is nélkülözhetetlen értékéről esszék, tanulmányok sorát írta Csoóri Sándor. Meggyőződése, hogy a hagyományörző falusi-paraszti közösségek felbomlása után a népi kultúra értékeit az értelmiségnek kell a nemzetben továbbvinnie, mert „a népi kultúra ma már nem egyik vagy másik társadalmi rétegé, hanem az egész nemzeté”. Bartók és Kodály példájára hivatkozik, akik 1906-ban közösen adták ki a *Magyar népdal* című kötetet, melyhez közösen írtak előszót is. Ebből idéz egy kulcsmondatot: „A magyar társadalom túlnyomó része még nem elég magyar, már nem elég naiv és még nem elég művelt arra, hogy ezek a dalok közelebb férközzenek a szívéhez.” Csoóri *Visszanéztem félutamról* címmel külön kötetben is kiadott esszéivel ezt a munkát folytatta az új idő kihívásaira válaszolva. Bartóki-kodályi modelltől beszél, mert

„mindketten a magyar népzene szelleméből kiindulva jutottak el egy új, modern klasszikus világzenéig”.

Az anyanyelv különleges szerepe a nemzeti kultúrában Csoóri esszéiben is hangsúlyosan és motívumszerűen jelenik meg. Magyarságszemléletének egyik legfontosabb forrása Ady. Azonban régóta tudatosítja azt is, hogy Kosztolányi az Adytól kapott „irodalmi író” minősítést a magyar nyelv megújításával és nagyra emelésével törölte le magáról. Úgy kiművelte ezt a nyelvet, hogy „világegyeteme, európai hazája a magyar nyelv lett”.

Merész, de önmagát rögtön vitathatatlaná avató párhuzammal kapcsolja össze Illyés Gyula zsarnokság elleni versét Sütő András nyelvteremtő munkájával: „Ahogy Illyés Gyula megírta az *Egy mondat a zsarnokságról* című versét, amelyhez foghatót nem írt senki, se Magyarországon, se Közép-Európában, se másutt, Sütő András Illyéshez méltó rangon, magát a magyar nyelvet tette alkalmassá arra, hogy a földtől az égig érő tilalmak ellenére fájdalmainkat, haragunkat, apokaliptikus sérelmeinket elmondhassuk.”

És ezzel ismét Csoóri Sándor történelmi cselekvésének egy újabb területéhez érkezünk. Ez pedig a határon túli magyarság emberhez méltó életéért való, több évtized óta tartó folyamatos küzdelem. Köteteket kitevő fejezet ez Csoóri Sándor életművében. A kommunista diktatúra idején elsősorban emiatt minősítették őt nacionalistának. Tapasztalnia kell a legutóbbi időkben is azt, hogy a rendszerváltozás sem oldotta meg a kisebbségi magyarság alapvető emberi jogainak a biztosítását sem. „A trianoni döntés óta nyolcvanhat év telt el. Ennyi idő alatt enyhülnie kellett volna a tragédiának. De csak romlott. Látványosan, mint akit élve nyúznak. Erdélyben először 1954-ben voltam. Az utcán mindenütt inkább magyar szót lehetett hallani s nem román. Ma fordított a helyzet. Akkor, '54-ben Kolozsváron 80–90 magyar író élt s tizennyolc–húsz román. Mára ez is a visszajára fordult. Tizennyolc–húsz magyar író él és száz román” – írta 2006-ban. Arra is emlékeztet, hogy Erdélyben a betelepült szászok II. András magyar királytól kiváltságlevelet kaptak. „Mai fogalommal élve autonómiát. Ez a kiérlelt autonómiáktól eltérő kezdetleges autonómia olyan önállóságot adott a szászoknak, hogy a magyarok és a székelyek mellett harmadik nemzetként tekinthettek önmagukra. Ez az Európában példátlanul mondható kiváltság érvényes volt hétszáz esztendőn át! És most, amikor a Székelyföld kér, sőt követel magának autonómiát, a művelt Európa fülében vatta van, s ahelyett, hogy büszke volna korai teljesítményére, úgy viselkedik, mint aki a temetőbe csak napozni jár ki s emlékezni nem.”

Hasonló képtelenséget kénytelen számba venni Csehszlovákia szétválásakor. A felvidéki magyarokat 1920-ban és 1947-ben nemzetközi szerződések kötötték Csehszlovákiához. „Ezek a szerződések 1992-ig sérthetetlenek voltak. De a két állam szétválásával érvényüket veszítették. Ha nincs Csehszlovákia, nincsenek csehszlovákiai kisebbségek sem. Se németek, se magyarok, se mások.” Most tehát „meg lehetne állapodni abban, hogy a szlovákok és a csehek önállósulásával egy időben legyenek önállóak a felvidéki magyarok is, területi autonómiát teremtve a szlovák államon belül”. Aminek természetesnek kellene lennie, az az Európai Unióban is vágyálom egyelőre.

Sokféleképpen szólal meg Csoóri Sándor esszéiben a magyar nemzet egységtudatának a fontossága. Például rámutat arra, hogy Tamási Áron, Sütő András és társaik a magyar irodalomban teljesítették a Márciusi Ifjak tizenkettedik pontját, megteremtették az uniót Erdéllyel.

Sütő András is a kisebbségi autonómiák létrehozásában látta a határon túli magyarság életének európai jogrendhez igazodó megoldását. Egyik utolsó írásában huszonöt jól működő kisebbségi autonómiát nevez meg Európában, melyeket mintául ajánlhat az erdélyi magyarság problémáinak megoldására. Csoóri Sándor három esszéjében foglalkozik Sütő András életművével és fő törekvéseivel. „Lesznek-e a térségben magyar autonómiák, vagy ravasz és csöndes népirtások lesznek továbbra is?”- kérdezte róla mondott gyászbeszédében. Nem túlzás ez a kérdés, hiszen maga Sütő András írta le, hogy „ha mi, ma élők nem teremtjük meg belső anyaországunkat, az autonómiát, egy lassú népirtás áldozatává válunk”. Az autonómiát belső anyaországnak nevezte. „Aki idáig jut el keserűségében, már Magyarországról is lemondott” – jegyzi meg ezzel kapcsolatban Csoóri Sándor.

2004. december 5-ét Csoóri Sándor „megemészthetetlen fátumnak” és „megbocsáthatatlan bűnnek” minősíti. „Amikor Gyurcsány Ferenc és Hiller István a televízióban kimondták az idegenek szájáról ellesett nemet, akaratlanul, de megborzongva 1956 novemberére gondoltam, ahogy a szabadságharcos magyar 1849 után Világosra.” Súlyos ítélet, súlyos párhuzamok. De igazságuk számomra is evidencia. Történelmi bűn volt a nemzeti összetartozás pártpolitikai-hatalmi motivációjú megtagadása. Legnagyobb történelmi sérelmünk jóváhagyása, sőt mélyítése önmagunk által. Olyan sokkot jelentett ez Csoóri Sándor számára is, hogy újra kellett gondolnia mindent, ami ahhoz az alapkérdésünkhöz kapcsolódik, hogy „hol veszett el a magyar a magyarban?”

Esszéit nem előre eltervezett vázlatpontok alapján írja, hanem engedi érzéseit, gondolatait szabadon járni. Így viszont a legkülönbélebb tárgyvaktól jut el mindig ehhez az alapkérdéshez és az erre adott válaszokhoz. Drámai motivációjú képet ad a magyarság szellemi-erkölcsi állapotáról és fizikai helyzetéről egyaránt. „Csak azt nem értem, hogyan sülyedtünk idáig?” – kérdezi. Más helyen így fakad ki: „Hol az értelmiség, amely ezt eltűri? A diktatúrával szembe mert és szembe is tudott szállni, a butasággal már képtelen?”

Láttelelet készíti a kultúra és műveltség háttérbe szorulásáról, a „röhöggetők” nagy korszakáról. A szólásszabadságot „a kábítószert egyik legravaszabb fajtájá”-nak nevezi, mert nem kapcsolódik össze cselekvéssel, hanem csak „nagy távlatot nyit a Semmi előtt”.

Bemutatja a magyar demokrácia kisiklásának folyamatát a paktumtól a „zsarolós koalíció”-ig, a magyar privatizáció abszurdításaitól a nemzeti tudat csődjéről tanúskodó népszavazásig.

„Sokadszor írom le, hogy, sajnos, csalódnunk kellett. Minél messzebb hatolunk be a demokrácia bozótosába, annál bizonyosabbá vált, hogy a demokráciát mi azzal a létformával tévesztettük össze, amilyennek lennie kellene” – írja. Ide vezetett az, hogy a magyar demokrácia már születése első pillanatában a bűnnel szövetségbe, megcsúfolta önmagát, nem tiszta lappal indult, hanem morális válsággal. „Ha kilencvenben csak annyi föltételt szabunk meg az első választáson, hogy ügynökök, ávósok, pártfőnökök, vérbírók, akik jóváhagyással akasztattak is, ne szavazhassanak, ma bizonyára tisztább volna a közéletünk. Talán még demokrácia is lehetett volna belőle.”

2004. december 5-ig még reménykedett a nemzet megtisztulásában, a demokrácia valamikori fölegyenesedésében, ekkor azonban rá kellett döbbsen arra, hogy jóhiszeműsége alaptalan volt. „A közép-európai demokráciák olyan vadházasság szülöttei, melyben a megtermékenyítő fél maga a kommunizmus volt. A megszelídíthető, de a megváltoztathatatlan kommunizmus, a génhibás társadalmi rendszer.”

Többször idézi Ady *Beteg századokért lakolva* című versét: „Minden percünk kis, magyar fátum.” Súlyos szavakkal minősíti az egész mohács utáni magyar történelmet, melyben a megalázó kiegyezések sorozatát látja. Látlete nagy erejű, mert cáfolhatatlan tények sokaságát sorolja egy-egy összefoglaló mondata elé. Bírálata elsősorban a közép-európai értelmiségnek szól, mely 1956-ban, 1968-ban és 1981-ben igazi európai értelmiségként cselekedett, de most elárulta az értelmet, tétlenül nézi a kultúra és az élet pusztulását, a globalizáció rémuralmát.

A látletet, a bajok megmutatása végveszélyre figyelmeztet, létérdekű történelmi cselekvésre szólít.

Görömbei András

